

tardor 2023*Com si tot fos un miracle*

Corina Oproae

Primer de tot vull agrair al jurat del Premi PEN haver triat aquest llibre com a finalista. *L'estiu que la mare va tenir els ulls verds*, la primera novel·la de l'escriptora moldava Tatiana Țîbuleac, s'ha considerat un autèntic fenomen literari a Romania. Ha impactat crítics i lectors de diferents països i ha obtingut diversos premis, com ara l'atorgat per la Unió d'Escriptors Moldaus, la revista romanesa *Observator Cultural* o el premi Cálamo, Llibre de l'any 2019.

Com defensem les nostres traduccions? Com defensem l'obra pròpia? L'escriptura sempre es troba a la intempèrie. Potser defensar-la correspon a qui ens llegeix. Per tant, per poder començar a escriure el que em demanen, he fet l'exercici de col·locar-me en el lloc dels lectors. No ha estat gens difícil. Abans que poeta o traductora, soc lectora, i d'aquesta condició en deriven les altres. He tornat a llegir en català, en unes quantes hores, *L'estiu que la mare va tenir els ulls verds*; també he tornat a alguns fragments de l'original romanès. Com si no m'hagués submergit en el llibre fa una mica més d'un any. Com un infant que, després d'haver muntat per primer cop un trencaclosques d'una mida important, amb ajuda dels pares o d'un germà més gran o més hàbil, l'ha desmuntat i muntat de nou tot sol, i ara se'l mira embadalit, com si tot fos un miracle.

Sí. Escriure un llibre és un miracle. Traduir un llibre, també. M'explico. Sempre que acabo un conjunt de poemes propis o traduïts, quan obro el llibre imprès, em fa l'efecte que ja no és meu i, si mai ho ha estat, m'adono que aquella possessió era ben fugissera. El que un llibre conté no pot ser escrit o traduït de la mateixa manera dues vegades. I està bé que així sigui: és propi dels miracles que siguin únics i irrepetibles. I també és natural, perquè qui escriu i qui trasllada, segueix, com deia Borges, el seu propi vocabulari i tot allò que ens conforma. No només és impossible que dues persones tradueixin un llibre de la mateixa manera o, fins i tot, de maneres

molt similars. També és impossible que una persona, en moments diferents, pugui escriure el mateix o traduir amb les mateixes paraules. Ara, en col·locar-me a l'altra banda, llegint *L'estiu que la mare va tenir els ulls verds* en català, he tingut la sensació que la traductora, és a dir, jo mateixa, havia fet no tan sols una feina de reescriptura, sinó també una feina més o menys conscient d'esborrar les seves traces.

Em ve al cap un dels primers llibres llargs que vaig llegir de petita, *El viatge meravellós d'en Nils Holgersson per Suècia*, de Selma Lagerlöf. Recordo la pregunta que vaig fer a la mare quan em va dir que el protagonista era un nen suec. Recordo que vaig pensar que encara que fos suec, parlava romanès com jo i com la majoria de persones que m'envoltaven. De la mateixa manera, en la lectura que acabo de fer del llibre de l'autora moldava, com si no fos jo qui l'ha traduït, sentia l'Aleksy, la mare, l'àvia, etc., parlar i pensar en català i em resultava natural, encara que els personatges fossin immigrants polonesos que viuen a Londres i que passen un estiu molt especial en un poblet francès. No vull dir que la història no sigui important. Ho és, i molt. Però, en el cas d'aquesta novel·la en concret, també ho és la versemblança en el registre i el to.

Em vaig trobar uns quants obstacles per poder arribar a aquesta credibilitat que acabo d'esmentar. Qui narra la història és l'Aleksy, un adolescent amb problemes psíquics que ha d'acompanyar de mala gana la seva odiada mare, malalta de càncer, durant tot un estiu. La dificultat més important traduïnt ha estat treballar amb el llenguatge per aconseguir que el to sever i aspre del començament es suavitzés amb naturalitat i adquirís matisos cada vegada més tendres, tot seguint els pensaments sinuosos del narrador. S'havia d'aconseguir sense cap mena de brusquedat el mateix que al text original: la transformació del vincle entre mare i fill, l'arribada del perdó i l'amor i mostrar, també sense estridències, el trànsit entre la vida i la mort d'aquesta mare, els ulls verds de la qual comencen sent un error i acaben sent prodigis com «poncelles a punt d'obrir-se», «petxines crescudes als arbres» o «cicatris al rostre de l'estiu».

De fet, al començament la dificultat en la traducció era total. Dubtava en qualsevol frase que traslladava. Sentia la necessitat de consultar el diccionari fins i tot per a les coses més evidents. Una vegada superada aquesta primera fase d'inseguretat absoluta, que

penso que tenia a veure amb el fet de traduir prosa i no poesia, la feina de traduir es va transformar en una conversa oberta amb mi mateixa. Entenia de sobte la impossibilitat de trobar equivalències exactes i sentia la necessitat de desprendre'm una mica més de l'original per poder, a part de preservar el sentit, recrear l'estil de l'autora. Quan vaig acceptar l'encàrrec, pensava que, tractant-se de narrativa, podria haver-hi més distància amb el text, menys implicació meva. Però estava equivocada. He pogut comprovar que, sigui prosa o poesia, la traducció és del tot obsessiva. Fins i tot em desvetllava per fer canvis que em semblava que millorarien, tot i que fos una mica, la traducció, com *endrapar* i *malparit* en comptes d' *engolir* i *malvat*.

Aquesta obsessió, me n'adono ara, era un símptoma d'alguna cosa més important que la meva pròpia inseguretat. En el llibre de Tîbuleac, i de fet, en qualsevol bon llibre, el llenguatge en si és el motor o un dels motors que genera literatura. A mesura que la cruesa es transformava en suavitat, calia trobar els canvis estilístics i lingüístics que provoquessin en els lectors sensacions precises, però profundes, amb la mateixa intensitat que en el text original. I sobretot, s'havia d'anar amb molta cura perquè aquest canvi de to i de registre fos gradual, que no hi hagués cap trencament o cap tensió. Això vol dir que havia de ser conscient dels matisos de les paraules que feia servir, perquè la càrrega suggestiva del llenguatge en romanès fos la mateixa en català, amb un toc impetuós, però delicat alhora. Dic que *s'havia de ser molt conscient*, tot i que el meu procés de traducció és més aviat intuïtiu.

Des del començament vaig saber que la traductora que soc havia d'envair l'escriptora. Com a poeta treballo amb el que tinc a dins, batallo amb les meves pròpies obsessions i els poemes es generen habitualment des d'un punt de certa comoditat lingüística (tot i que això és una altra conversa, força complicada). En començar a traduir aquest llibre, vaig haver d'abandonar la zona de confort i a poc a poc em vaig col·locar en un punt de ressonància amb el lloc des d'on l'autora havia escrit el llibre. Això, és clar, no és exclusiu de la novel·la que ens ocupa. Perquè un llibre ens digui el mateix (o gairebé el mateix) o pugui traslladar la càrrega significativa i emocional a la llengua d'arribada, el traductor o la traductora ha d'entrar per força en aquesta zona de ressonància. I des d'allà,

reescriure, recrear el llibre en una altra llengua.

Un altre repte important va ser fer un bon ús dels recursos que l'autora emprava per aconseguir el to i per provocar l'emoció, que són, a part de la manera en què ens expliquen la història en si, el llenguatge poètic i les imatges de gran plasticitat. El protagonista és un artista, un pintor d'èxit. La narració té recursos gairebé fotogràfics, els quals, combinats amb la poesia, que és el motor del llenguatge, fan que el text tingui moments memorables i funcioni de meravella emocionalment. En la traducció aquests recursos vaig intentar mantenir-los i fins i tot potenciar-los. S'ha de dir que em trobava en el meu element. Per decisió pròpia, tradueixo gairebé exclusivament poesia. De fet, en el moment de decidir si volia fer-me càrrec d'aquesta traducció, el to poètic de la narració va ser determinant. Per tant, vaig treballar gran part del llibre com si es tractés d'un llarg poema en prosa. Per revisar-lo, en llegia fragments en veu alta i així recreava l'estil amb el to i el ritme necessaris. És interessant, però, apuntar el que l'autora deia en una entrevista: «Em parlen molt de la poesia i jo no he escrit mai poesia, no m'ho havia proposat.» I és cert que es tracta d'un llenguatge poètic gens artificiós, d'aquella poesia que descobreixes allà on menys t'ho esperes, barrejada amb elements prosaics, i que, posada en evidència, amb ofici, però amb naturalitat, confereix al text una extraordinària força narrativa.

M'agradaria afegir que vaig disposar del suport de l'autora en tot moment. Per exemple, vaig necessitar ajuda per a les expressions en polonès, que vaig decidir mantenir en original i explicar en notes a peu de pàgina. Podria haver-les traduïdes directament al català i evitar les notes, però vaig considerar que aquestes paraules soltes, lligades a les coses quotidianes, com ara el menjar, constituïen un recurs molt eficaç per caracteritzar els personatges de la novel·la i que, per tant, en la versió catalana s'havien de mantenir, tot i la consigna de l'editorial de fer tots els possibles per suavitzar el text. I acabo agraïnt a Tatiana Țîbuleac haver fet possible el miracle de traslladar al català les vivències i emocions situades en la promesa d'un estiu que no acaba mai, un estiu curull de coses que diuen de la lectora que hi ha en mi el que no pot ni sap com dir, i que ella sí que ha sabut dir de manera immillorable.